

פרשת כי תצא – והכל לפי רוב המעשה

....

כי יפול הנופל ממנו – גזירה או מקרה....

1. דברים (פרשת כי תצא) פרק כב פסוק ח

כִּי תִבְנֶה בֵּית חֹדֶשׁ וְעָשִׂיתָ מַעֲקָה לְגִגֶּךָ וְלֹא תִשִּׂים דְּמִים בְּבֵיתְךָ כִּי יִפֹּל הַנֹּפֵל מִמֶּנּוּ: ט

2. תלמוד בבלי מסכת שבת דף לב עמוד א

תנא דבי רבי ישמעאל: כי יפל הנופל ממנו (ממנו) ראוי זה ליפול מששת ימי בראשית (דכתיב קורא הדורות מראש (ישעיה מא) - שנגלו לפני הדורות, ומעשיהם, וקנס פורענותם), שהרי לא נפל והכתוב קראו נופל (כשניתנה תורה עדיין לא נפל זה, והכתיב קראו נופל). אלא שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב (בעל הבית זה, שלא קיים מצות מעקה).

3. רש"י הירש דברים (פרשת כי תצא) פרק כב פסוק ח

בכל טוב או רע הבא על אדם בידי אדם פועלים שני גורמים במשותף: הגזירה האלוהית, התלויה בזכותו או בחובתו של הנפגע, והמעשה הטוב או הרע שנעשה ברצונו החופשי של עושהו. אם זכינו, ה' מוסר אותנו למעשיהם הטובים של צדיקים, ואם לא זכינו, הוא מפקיר אותנו למעשיהם הרעים של רשעים.

4. דברים (פרשת שופטים) פרק כא פסוק ז

וְעָנּוּ וְאָמְרוּ יְדִינוּ לֹא שִׁפְכָה לְשִׁפְכּוֹ אֶת הַדָּם הַזֶּה וְעֵינֵינוּ לֹא רְאוּ:

(ז) וכי עלתה על לב שזקני בית דין שופכי דמים הם, אלא לא ראינוהו ופטרנוהו בלא מזונות ובלא לוויה.

5. שו"ת משנה הלכות חלק י סימן שיח

וחכמי בבל ס"ל דהגם דהנהרג ודאי נראה דהי' חייב מיתה מ"מ עליהם הי' ללוותו ולשמרו וזכותם יגין על העיר ועל בני העיר שלא ימצא חלל באדמה שהם גרים וע"ד שאמרה תורה ועשית מעקה לגיגך כי יפול הנופל ממנו ... וא"כ אם ברשותם וסביבותם נענשו חייבים כפרה ולכן כפרתן בשביל החלל שנמצא ולא בשביל ההורג

6. משנה מסכת אבות פרק ב משנה ו

אף הוא ראה גולגלת אחת שצפה על פני המים אמר לה על דאטפת אטפוך וסוף מטיפיך יטופון:

7. ר' עובדיה מברטנורא מסכת אבות פרק ב משנה ו

על דאטפת אטפוך - רשע היית ומלטסת את הבריות ומציפן בנהר, ובאותה מדה מדדו לך:

וסוף מטיפיך יטופון - שלא היה הדבר מסור בידן להרגך, אלא לבית דין, והקב"ה מסרן בידן שמגלגלים חובה ע"י חייב, ועתיד הוא אח"כ לתבוע מהן מיתתך:

8. תוספות יום טוב מסכת אבות פרק ב משנה ו

וא"ת ע"כ הראשון שנהרג כשאתה חושב למפרע תמצא שהוא לא הרג. והרי הבל הרגו קין והוא לא הרג. וא"כ מגליה שאמר על דאטפת אטפוך. וכ"ש דקשיא על מה שאמר וסוף מטיפיך יטופון. דדלמא לא. ומעשים בכל יום כמה רצחנים שמתים על מטתם בידי שמים....

9. תוספות יום טוב מסכת אבות פרק ב משנה ו

לכך נראה לי לומר דה"ק ... שכשראה הגולגלת הזאת א"ל על דאטפת וכו' כלומר מסתמא הדעת נותן והשכל מחייב דעל דאטפת אטפוך ולסוף מטיפיך יטופון. כי במדה שאדם מודד בה מודדין לו. שכך היא המדה וכן השכל מחייב. אלא שעם כל זה המציאות מכחישו. שהרי הרבה נהרגים ולא הרגו והרבה הורגים ולא נהרגים. וכדי להסכים המציאות שלא יהא מכחיש למה שמחייבו השכל. והוא שעכ"פ הכל במדת אמת ושפיטת צדק נשפט. לפיכך הוא היה אומר והוא מרגלא בפומיה מן אז והלאה מרבה בשר מרבה רמה וכו' להרגיל בפי הבריות כי מתחייב הכל בחיוב אמת ובמדת יושר שהרי אתה מוצא מרבה בשר מרבה רמה וכו' לענין הפחיתות מרבה תורה מרבה חיים וכו' לענין המעלות. הרי כי מדות הנהוגות בעולם ישרות ותמימות הם.

שיטת החינוך

10. ספר החינוך פרשת כי תצא מצוה תקמו

משרשי המצוה, לפי שעם היות השם ברוך הוא משגיח בפרטי בני אדם ויודע כל מעשיהם וכל אשר יקרה להם טוב או רע בגזרתו ובמצותו לפי זכותו או חיובו, וכענין שאמרו זכרונם לברכה (חולין ז' ע"ב) אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אלא אם כן מכריזין עליו מלמעלה, אף על פי כן צריך האדם לשמור עצמו מן המקרים הנהוגים בעולם, כי הא-ל ברא עולמו ובנאו על יסודות עמודי הטבע, וגזר שיהיה האש שורפת והמים מכבין הלהבה, וכמו כן יחייב הטבע שאם תפול אבן גדולה על ראש איש שתצוץ את מוחו או אם יפול האדם מראש הגג הגבוה לארץ שימות, והוא ברוך הוא חנן גופות בני אדם ויפח באפיו נשמת חיים בעלת דעת לשמור הגוף מכל פגע ונתן שניהם הנפש וגופה בתוך גלגל היסודות והמה ינהגם ויפעלו בהם פעולות. ואחר שהא-ל שעבד גוף האדם לטבע, כי כן חייבה חכמתו, מצד שהוא בעל חומר, ציוהו לשמור מן המקרה, כי הטבע שהוא מסור בידו יעשה פעולתו עליו אם לא ישמר ממנו.

ואמנם יהיו קצת מבני אדם אשר המלך חפץ ביקרם לרוב חסידותם ודבקות נפשם בדרכיו ברוך הוא, המה החסידים הגדולים אשר מעולם אנשי השם כמו האבות הגדולים והקדושים והרבה מן הבנים שהיו אחריהם כמו דניאל חנניה מישאל ועזריה ודומיהם, שמסר הא-ל הטבע בידיהם, ובתחלתם היה הטבע אדון עליהם, ובסופן לגודל התעלות נפשם נהפוך הוא שיהיו הם אדונים על הטבע, כאשר ידענו באברהם אבינו שהפילוהו בכבשן האש ולא הוזק.... ורוב בני אדם בחטאם לא זכו אל המעלה הגדולה הזאת, ועל כן תצווה התורה לשמור משכנותינו ומקומותינו לבל יקרנו מות בפשיעותינו ולא נסכן נפשותינו על סמך הנס,

11. שו"ת עשה לך רב חלק ז סימן סט

דעת זאת מרוחקת היא מהמוני בני אדם הרואים בכל אירוע ללא יוצא מן הכלל גזירה - אלקית. זאת הוריש לנו הפטליזם הערבי הרואה בכל הקורה לאדם ולאנושות גזירה קבועה מראש שאין ממנה מנוס ואין שום אפשרות למונעה. דתות אחרות אימצו את הרעיון וקשרו אותו עם רצון האלקים הגזור - כל. אין זו דרך מחשבתה של תורתנו הקדושה והא לך לשון הרב בעל החינוך....

12. בראשית (פרשת וישב) פרק לו פסוק כא

(כא) וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן וַיְצִלְהוּ מִיָּדָם וַיֹּאמְרוּ לֹא נִכְנָו נַפְשׁ: אור החיים

ויצילהו מידם. פי' לפי שהאדם בעל בחירה ורצון ויכול להרוג מי שלא נתחייב מיתה משא"כ חיות רעות לא יפגעו באדם אם לא יתחייב מיתה לשמים, והוא אומר ויצילהו מידם פי' מיד הבחירי

19. תלמוד בבלי מסכת שבת דף לב עמוד א
 לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה לומר שעושין לו נס - שמא אין עושין לו נס. ואם עושין לו נס - מנכין לו מזכיותיו

הבנת הכלל מצווה גוררת מצווה עבירה גוררת עבירה

20. דברים (פרשת כי תצא) פרק כא פסוק י - יא
 (י) כי תצא למלחמה על אייך ונתנו ה' אליך בידך ושבית שבי: (יא) וראית בשביה אשת יפת תאר וחסקת בה ולקחת לך לאשה:

21. דברים רבה (וילנא) (פרשת כי תצא) פרשה ו סימן ד
 ד"א בן עזאי אומר מצווה גוררת מצווה ועבירה גוררת עבירה כיצד כתיב למעלה כי תצא למלחמה וגו' וראית בשביה וגו', אמר הקדוש ב"ה אף על פי שהתרת אותה לך אמרתי לך וגלחת את ראשה ועשתה את צפרניה, כדי שלא תמצא חן בעיניך ותשלח אותה ואם לא עשית כן מה כתיב אחריו כי יהיה לאיש בן סורר ומורה, מתוך כך כי יהיה באיש חטא משפט מות, הוי עבירה גוררת עבירה, ומצווה גוררת מצווה מנין תחלה כי יקרא קן צפור מתוך כך כי תבנה בית חדש, מתוך כך לא תזרע כרמך כלאים, מתוך כך לא תחרוש בשור ובחמור יחדו, מתוך כך גדילים תעשה לך, הרי מצווה גוררת מצווה.

22. משנה מסכת אבות פרק ד משנה ב
 בן עזאי אומר הוי רץ למצווה קלה כבחמורה ובורח מן העבירה שמצווה גוררת מצווה ועבירה גוררת עבירה ששכר מצווה מצווה ושכר עבירה עבירה:

23. ותשאני רוח דברים עמוד 220 הרב שבתי סבתו
 לכל עשייה יש קצב פנימי, הדוחף לעשייה נוספת הדומה לקודמתה. נמשיל משל מעולם הפיסיקה, שבו קיימים שתי סוגי תנועות. התנועה הקינטית - חלקיקי חומר, הנעים פיזית ממקום למקום. התנועה הגלית - זו אינה תנועת חלקיקים אלא תנועת אנרגיה. דוגמא בולטת לכך הם גלי המים. אם נזרוק אבן לתוך המים נראה תנועה של גלים מתפשטת למרחק, אך אם נניח פקק באותו אזור הוא לא יתרחק ממקומו אלא יעלה ויורד. מה שנראה כהתפשטות הגלים היא תנועת האנרגיה. כל תנועה משפיעה על סביבתה וכן הלאה, בדיוק כפי ששמועה עוברת מפה לאוזן למרחקים, למרות שאיש אינו זז ממקומו. גם גלי הקול מתפשטים באויר באותו אופן. רעד מיתרי הקול מניע את האויר הקרוב וזה את הקרוב אליו וכן הלאה. האנרגיה, היא שנעה ולא חלקיקים של חומר. נשוב אל הנמשל. במצוות - התנועה היא תנועה גלית. כאשר האדם מקיים מצווה, מתעוררת אנרגיה רוחנית ומשפיעה על האדם לביצוע מצווה נוספת, וזו למצווה נוספת וכן הלאה.

24. דברים (פרשת כי תצא) פרק כב פסוק ו - ז
 (ו) כי יקרא קן צפור לפניך בדרך בכל עץ או על הארץ אפרחים או ביצים והאם רבצת על האפרחים או על הביצים לא תקח האם על הבנים: (ז) שלם תשלח את האם ואת הבנים תקח לך למען ייטב לך והארצת ימים: ו
 אם מצווה קלה שאין בה חסרון כיס, אמרה תורה למען ייטב לך והארכת ימים, קל וחומר למתן שכרן של מצות חמורות:

25. תלמוד ירושלמי (נוציה) מסכת פאה פרק א דף טו טור ד ה"א
 רבי בא בר כהנא השוה הכתוב מצווה קלה שבקלות למצווה חמורה שבחמורות מצווה קלה שבקלות זה שילוח הקן ומצווה חמורה שבחמורות זה כיבוד אב ואם ובשתייהן כתיב והארכת ימים

26. ותשאני רוח שם
 בשילוח האם יש מתן כבוד לשליחותה האימהית של האם, הרובצת ומחממת את אפרוחיה. אנו מכבדים את הציפור המסכנת את חייה למילוי תפקידה האימהי. הפעולה הזאת מעוררת גלים רוחניים של כיבוד אב ואם בדרך של מצווה גוררת מצווה. כך חודרת לאדם התודעה של עומק החובה המוסרית כלפי אביו ואמו. על פי הכיוון הזה יש בכוחה של מצווה קלה לעורר את המוכנות לעשיית מצווה חמורה שהיא נמצאת על אותו מישור. על כן, ערכה של מצווה קלה הוא כל כך גדול, עד שהיא משתווה למצווה החמורה.

בס"ד

13. שו"ת עשה לך רב חלק ז סימן סט
 ובתפלת "ונתנה תוקף" אנו אומרים "מי יחיה ומי ימות", ולכאורה "מי יחיה" היא גזירה מיותרת. אבל פירוש הענין הוא, שכל אדם הוקצבו לו שנות חיים בדרך הטבע מאת ההשגחה העליונה. והרשע נידון למות ... וזה שום תחבולה לא תועיל לו להנצל ממות, ואפילו יתחבא בארמון מלכות, יחלה או יכישנו נחש וימות. ואילו "מי יחיה" פירושה הוא שהקב"ה יודע על אדם מסויים שיקלע בשנה הבאה למצב מסוכן הכרוך במות, ומסבות הידועות לו יתברך רוצה הוא באדם זה שיחיה דוקא, וגוזר עליו חיים, אף שכל סביבתו מסורה לדרך הטבע. וכיון שנקלעו למצב של סכנה בודאי ימותו. דרך משל (והיתה זאת גם מציאות), מטוס מתרסק, ובודד אחד ניצול. על זה נגזר "לחיות", או משום שזכות מיוחדת עמדה לו, או מכל סבה אחרת שמעולם לא נדענה. אבל כל יתר בני - אדם מסורים הם אל הטבע והמקרה. וכשנקלעים הם למצב מסוכן, מתים או נהרגים, ואין שום הכרח שהיתה גזירה מיוחדת שימותו, שהלא ידועה לנו היטב סבת מותם, והיא מוסברת ומובנת בדרך הטבע.

14. ילקוט שמעוני תורה פרשת כי תצא רמז תתקל
 כי יפול הנופל ממנו ראוי זה ליפול אלא שמגלגלין זכות ע"י זכאי וחובה ע"י חייב ... ד"א כי תבנה ר' ישמעאל אומר בא הכתוב ללמדך כיצד הוא נדון שנאמר כי לא ידע האדם את עתו כדגים שנאחזים וגו'

15. שו"ת עשה לך רב חלק ז סימן סט
 ואף שפירוש זה העתיקו רש"י מדברי רבותינו במסכת שבת שם, וכן מספרי (שם), הנה אין הוא מוסכם, שכן אחרי דברי הפירוש הנ"ל שבא תחלה בדברי הספרי נאמר: ד"א כי תבנה, ר' ישמעאל אומר בא הכתוב ללמדך כיצד הוא נידון שנאמר (קהלת ט') כי לא ידע האדם את עתו כדגים שנאחזים במצודה ע"כ. וכונתו ברורה לפרש שפרשת מעקה באה ללמדנו שאם אין אדם מזהר להגן על עצמו ועל חייו, הרי שעלול הוא ליפול, כדגים שנאחזים במצודה. ומשל הדגים ברור הוא, שהלא איש לא יעלה על דעתו שדגים הנאחזים במצודה, קרה להם זאת בגזירה אלקית, שהרי ברור הוא שעל דגים אין השגחה מיוחדת ולא שכר ועונש...

16. שמואל א פרק טז פסוק ב
 (ב) ויאמר שמואל איך אלק ושמע שאול והרגני ויאמר ה' עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבח לה' באתי:

17. תלמוד בבלי מסכת יומא דף יא עמוד א
 ואמר רבי יהודה: מעשה בארטיבין אחד שהיה בודק מזוזות בשוק העליון של צפורי, ומצאו קסדור אחד ונטל ממנו אלף זוז. - והאמר רבי אלעזר: שלוחי מצווה אין ניזוקין! - היכא דקביע היזקא - שאני, דכתיב ויאמר שמואל איך אלק ושמע שאול והרגני ויאמר ה' עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבח לה' באתי.

18. דעת חכמה ומוסר חלק א מאמר יג
 והרי פשוט לפי"ז שכשם שלאחר שניתנה תורה אם ירצה ה' למחול לאדם האוכל חלב את עונש הכרת בלי תשובה לא יתכן זה אם לא שיבטל את התורה, שלאחר שניתנה תורה נמסרו כל הטבעים של שכר ועונש לתורה וכמו שאמרו חז"ל, משום שכך הוא רצון ה' שלא ישנו את תפקידם, ותמיד יכרת האוכל חלב ויעשיר המעשר, ובשביל איזה מקרה לא ישנה ה' את מהלך התורני (אם לא בגדרים התורניים כהוראת שעה וכדומה), - כן הוא ממש במהלך הטבע, שמכיון שנתברר לנו שגם הטבע הוא תורה ממש, שגם היא אינה אלא כ"א גילוי רצונו ית' לכל הנבראים, וע"כ מחויבים אנו לשמור טבע בלי שום טעם וסיבה רק לעשות רצונו ונחת רוח לפניו, ממילא מובן שאין הקדוש ברוך הוא משנה את המצות התלויות בדרך ארץ וטבעו של עולם ולא את שכר ועונש שלהם. וע"כ כיון שניתנה רשות למשחית אינו מבחין בין צדיק לרשע, שהרי אפי' צדיק גמור באכלו חלב הוא בכרת וגם ה' לא יצילנו, כך בעובר על מצות הטבע, על "לא תצאו", מוכרח הוא שיענש.

27. דברים (פרשת נצבים) פרק ל פסוק יט

(יט) העדתי בכם היום את השמים ואת הארץ החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך:

רש"י הירש

ובחרת בחיים למען תחיה וגו'. אין אדם זוכה ב"חיים" בלא דעת ובלא רצון ובדרך מקרה, אלא יש צורך לרצות ולהחליט בכבוד ראש. עליך לבחור בחיים אם רצונך "לחיות".

28. אורות התשובה פרק טז

אחד מהיסודות של התשובה, במחשבתו של האדם, הוא הכרת האחריות של האדם על מעשיו, שבא מתוך אמונת הבחירה החפשית של האדם. וזהו גם כן תכן הודוי המחבר עם מצות התשובה, שמודת האדם שאין שום ענין אחד, שיש להאשימו על החטא ותוצאותיו, כי אם אותו בעצמו. ובזה הוא מברר לעצמו את חפש רצונו ועצם יכלתו על סדרי חייו ומעשיו, ומתוך כך הוא מפנה לפניו את הדרך לשוב אל ד', לחדש את חייו בסדר הטוב, אשר יכיר שהוא מצלח בעדו כאשר ישאב ממקור הדעת, המתחבר אל קדשת אור התורה, המשיבת נפש.

ואחרי הידיעה הבהירה, שהשאלה על דבר שני הפכים בנושא אחד היא רק תכונה יחסית לנו, לגבי שכלנו המגבל, ואינה שיכת כלל בחק בורא כל, אדון כל החקים וסבת כל הסבות, מקור החכמה ובונה התבונה, ברוך הוא, הננו נכונים להבין שיש מקום גם להשקפה של בחירתו של האדם וחפשו וגם לאי - בחירתו ואי חפשו, והדברים נמשכים מכל הזרמים שבהויה. אך כל זמן שלא שב האדם מחטאו, לא סדר את ארחות תשובתו, הרי הוא מונח תחת הסבל של בחירתו והאשמה של כל מעשיו, וכל תוצאותיהם הרעות מטלות עליו. אמנם אחרי הארת התשובה מיד נמסרים למפרע כל המגרעות שבחייו, וכל המעשים, שלגבי ערכו של האדם אינם טובים, ותוצאותיהם הן מרות לו, לרשות הגבה, וכלם נערכים מחוץ ליסוד חפשו ובחירתו, ומצטרפים הם לרשות ההנהגה העליונה, רשות הגבה, אשר "כל מעשיו פעלת לנו".

סיכום:

חובת האדם לקחת אחריות מלאה על מעשיו מתוך הבנה שהגזירות האלווקיות נקבעות בהתאם להתנהלותו. התגרות בחוקיות של הטבע הינה עוון ולחלק מהשיטות הראשונים יכולה לפגוע אף במי שלא נגזר עליו להפגע. ההישענות על האמירה "הכל משמים", אם היא מגיעה טרם שנעשתה תושבה הרי שהיא שוללת מהאדם את היכולת להתוודות על החטא. רק לאחר לקיחת אחריות שהביאה לתשובה שלמה ניתן להתבונן על המציאות מזווית אחרת.

